

Tot recordant Joan Monjo i Pons en el 120 aniversari de l'Escola Nàutica de Vilassar

Agustí Ma. Vilà i Galí



Model del corbeta de l'antiga Escola de Nàutica de Vilassar

Sempre és bo recordar aquells homes i aquelles dones que ens han precedit, que ultra haver sobresortit en alguns camps de la ciència, de les arts, de la indústria, ens han deixat l'empremta d'unes virtuts que són testimoni d'unes maneres de ser, les quals virtuts a la vegada són exemple de com hom ha de reaccionar i de comportar-se davant circumstàncies que de vegades no ens són massa favorables, i que quan es produeixen sembla que el món ens ha de caure a sobre.

Em sembla que Joan Monjo i Pons és un d'aquests exemples. Procurarem tot seguit presentar unes pinzellades de la seva trajectòria -de vegades complexa i enigmàtica-, les quals poden ser l'avantsala de l'homenatge recordatori que se li vol tributar durant aquest any 1996, en què se celebra els 120 anys de l'Escola Nàutica de Vilassar (*Colegio Náutico-Mercantil de San Juan de Vilassar*), model d'institució docent privada que ell va crear i dirigir, amb la col·laboració del Museu Marítim de Barcelona i l'Ajuntament de Vilassar de Mar, a través del seu Museu de la Marina, amb una mostra retrospectiva sobre la vida i l'obra de Monjo, així com amb la publicació d'una biografia seva, la qual m'ha estat encarregada per la direcció de l'esmentat Museu de la Marina de Vilassar.

Certament, durant l'any i mig llarg que he dedicat a la preparació de l'obra, mentre recollia dades sobre les diverses etapes de la vida de Joan Monjo i descobria les seves reaccions en cadascun dels períodes de la seva trajectòria, em preguntava, una i altra volta, com era Joan Monjo i Pons. Unes vegades em semblava trobar-me davant d'un home de tracte difícil que el porta manta vegada a situacions de tibantor amb els seus interlocutors; altres davant de l'home al qual la sort no és propícia -si és que la sort existeix-, i, altres, encara, davant un home que reacciona amb força inusitada i sense defallir en les repetides ensopegades que se succeeixen al llarg pràcticament de tota la seva vida.

La vida de Joan Monjo és tot un seguit d'infortunis; i aquí és on hem d'aplicar més la nostra atenció per tal d'analitzar quines van ser les causes d'una vida certament plena d'ensopegades, d'èxits al costat de fracassos,

d'una vida durant la qual en més d'una ocasió arriba quasi a un estat d'indigència en haver posat tots els seus estalvis en projectes, adés personals, adés aliens, que no prosperen o que fracassen. I entre aquests projectes fracassats hem de fer esment principalment del minse èxit de la publicació de la seva obra *Curso metódico de arquitectura naval aplicada a la construcción de buques mercantes*, malgrat el gran esforç esmerçat i malgrat tots els ressorts als quals va recórrer perquè la seva obra fos admesa com a text oficial a les escoles d'arquitectura naval -les quals si bé aprovades pel govern mai arribaren a obrir les portes-, i per la publicació de la qual va haver de manllevar els diners necessaris, o la pèrdua de tots els seus estalvis en el projecte de Monturiol.

Les meves cavil·lacions em portaven a pensar de vegades si les seves reaccions no eren les d'un home amargat, les d'un home que per circumstàncies familiars no havia pogut assolir el primer dels objectius que s'havia proposat des de ben jovenet: obtenir el títol de pilot i exercir aquest ofici.

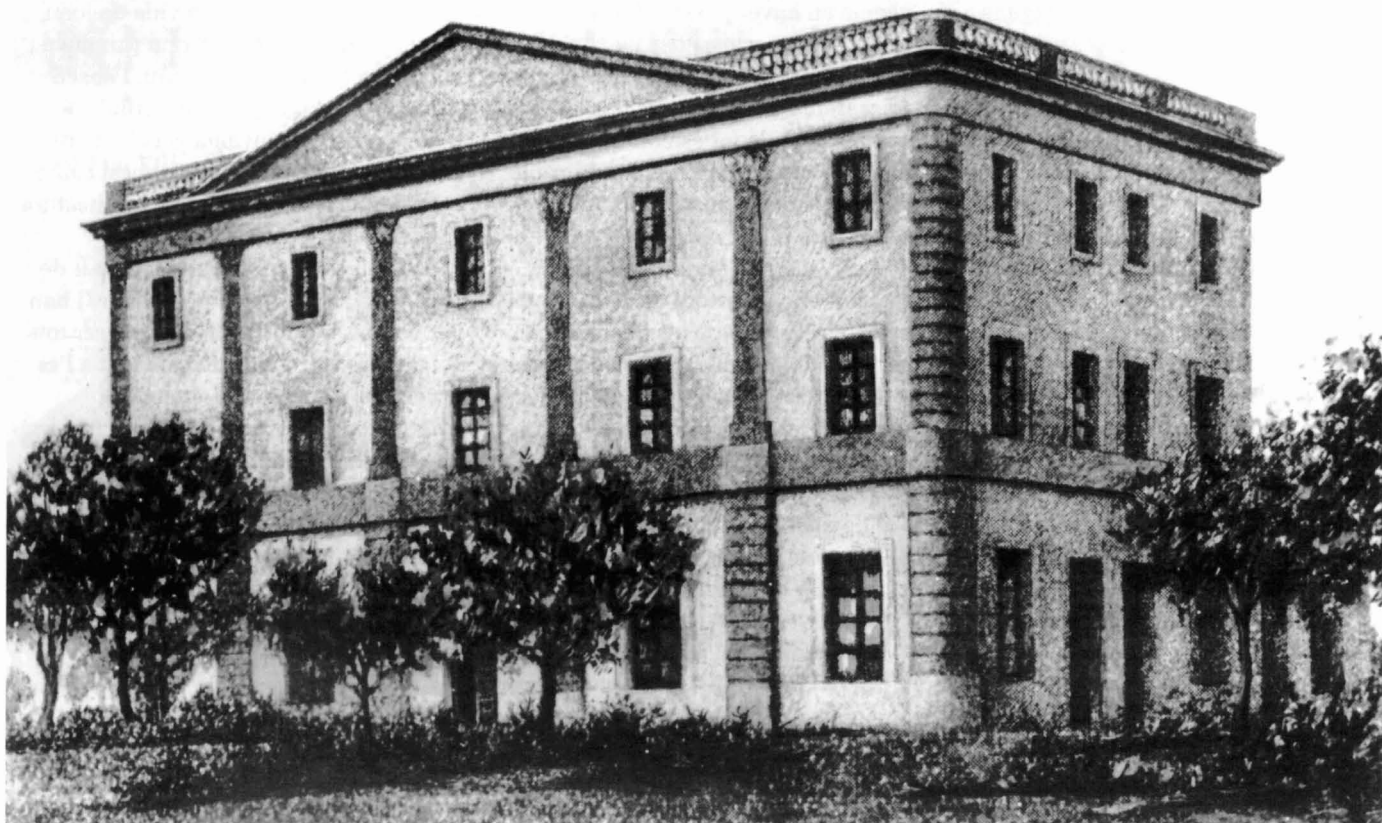
Cal, doncs, preguntar-nos el perquè de tot això. A la meua manera de veure, el seu comportament no és altra cosa que una reacció natural, com ja hem apuntat, a les penalitats i circumstàncies que envoltaren els seus anys d'infantesa i de joventut; primer en veure com el seu pare ha d'abandonar la família -llavors a Maó- per manca de feina del seu ofici de ferrer, ha d'anar-se'n a Egipte en cerca d'un lloc de treball del seu ram, i hi mor als pocs mesos d'arribar-hi; en segon lloc, el seu desencís en no poder continuar les pràctiques de pilot per no deixar la seva mare sola, i també a causa de la malaltia del seu germà Pere, mestre d'Arenys, al qual va haver d'anar a ajudar als setze anys, abandonant els seus estudis a Barcelona. Però Monjo era un lliutador i des de bon principi s'imposà una estricta disciplina avalada per tots els seus esforços per autoformar-se i per buscar-se la subsistència on fos. Aquesta mateixa disciplina i exigència a si mateix pretenia imposar-les als que l'envoltaven, sense excloure'n la seva pròpia família, i això el portà a les topades amb els seus col·laboradors i amb tots aquells amb qui va haver de mantenir una relació de treball.

Totes aquestes circumstàncies van ser claus i sens dubte van influir en el viratge que va donar la vida de Joan Monjo; a més, el dirigiren principalment vers un altre objectiu, l'ensenyament, el qual es va veure influït per la seva passió de jovenet vers la nàutica i sobretot vers una part d'aquest camp tant interessant com era l'arquitectura naval, sense deixar per això d'autoformar-se en un bon grapat de coneixements que anys a venir li haurien de ser d'utilitat, com van ser tots aquells esforços esmerçats tant a l'escola de la Junta de Comerç de Barcelona, com més tard a la Universitat de Barcelona, dirigits a augmentar els seus coneixements en matemàtiques i en mecànica, principalment, que li serien de gran utilitat quan Narcís Monturiol li va demanar la seva col·laboració en el projecte, construcció i proves dels *Ictíneos*.

Altres vegades sembla que es va esdevenir allò que hom diu quan a una persona les coses se li torcen: que no té sort; però en la vida de Monjo aquest fet s'hauria d'haver produït pràcticament en cada una de les etapes de la seva vida.

Jo sempre he pensat que moltes persones que durant els seus anys d'infantesa i d'adolescència han hagut de ser testimonis de problemes familiars, bé sigui per la pèrdua de petits del puntal familiar, el pare, o bé per altres raons que fan que la família es trobi en serioses dificultats, i que de ben jovenets han hagut d'espavilar-se, esdevenen de grans persones molt més autoexigents i lliutadores, tal vegada com a contrapunt d'aquelles circumstàncies, que no oblidem, o tal vegada perquè un cop han superat amb cert èxit aquelles situacions adverses es mantenen en guàrdia permanent autoexigint-se per no perdre allò que tant els ha costat d'assolir. És, crec, aquesta autoexigència que durant tot el transcurs de la seva vida va pretendre imposar -sense prou mà esquerra a vegades- als altres la que el va portar a situacions de malentesos i fins i tot d'enfrontament amb els conciutadans amb els quals es va haver de relacionar.

Aquests antecedents d'infantesa i d'adolescència, origen dels seus esforços per situar-se, poden ser la causa d'una certa avidesa que s'observa en el seu procedir vers els diners.



Edifici de l'Escola de Nàutica de Vilassar

Peer tant, pel que fa al que podem dir-ne fracassos o, tal vegada millor dit, manca de prou mà esquerra en les seves relacions amb aquells amb qui es relaciona, no és descabdel·lat atribuir-ho al fet que acabem d'apuntar de la seva pròpia autoexigència, que sovint no li proporciona més que maldecaps. Un caràcter exigent del qual no queden exceptuats els seus propis fills, fet que també li va proporcionar lamentables disgustos en veure com es va ensorrar la seva il·lusió d'assolir un clan familiar sempre sota la seva personal i estricta disciplina, que, siguem sincers, no era més que el reflex de la severa autodisciplina que s'aplica ell mateix.

Però enfront d'aquesta faceta hem de contraposar-hi els seus èxits, i tal vegada el seu major èxit va ser el mèrit de saber sobreposar-se als fracassos i començar de nou sense defallir. Èxits que hem d'atribuir tant a aquesta facultat de tornar a començar com a la seva formació, que és un bagatge que fa comprendre els seus grans dots docents en els més diversos rams de l'ensenyament, des de l'ensenyament primari, fins a l'ensenyament de la nàutica i, sobretot, sempre que va poder, en l'en-

senyament de l'arquitectura naval, matèria que va impartir a uns quants dels mestres d'aixa de més renom d'aquells temps com els Pica i els Busquets d'Arenys de Mar i l'Almera de Vilassar. Aquestes mateixes qualitats van fer que fos requerit per Monturiol, en expressar aquest que no havia trobat altra persona més idònia perquè l'ajudés en la seva obra.

Però trobem altres aspectes en la personalitat de Joan Monjo i Pons que també cal remarcar. Les seves creences, les seves amistats, el seu caràcter aventurer. Vegem-ho.

Què podem dir de la seva amistat amb Marià Cubí? Confraternitzà amb el científic malgratenc, s'intercanviaren visites i assistí a algunes conferències de Cubí sobre la frenologia, el magnetisme animal i conseqüentment l'hipnotisme. Les seves relacions amb el científic no van ser pas passatgeres, ja que trobem que quan Joan Monjo s'embarcà en l'aventura de Manzanillo, continuà interessant-se per les teories de Cubí com queda palès per uns manuscrits datats en aquella població cubana el 16 d'agost de 1849, extrets de

la traducció que Marià Cubí i Magí Pers i Ramona van fer de l'obra *Manual práctico de magnetismo animal*, d'Alfonso Teste.

Monjo es devia haver compenetrat amb les aplicacions pràctiques de les teories de Marià Cubí i dels seus mestres, Gall, Teste i Mesmer, quan davant d'una malaltia d'un parent seu, Joan Pica, germà de l'esposa del seu fill Jesús, Peronel, la Pica, van celebrar al mateix domicili de Monjo sessions espiritistes amb presència de mèdiums per intentar el guariment del malalt. Fins i tot en una ocasió Joan Monjo ens diu que el malalt va tenir una comunicació amb el seu esperit protector.

No podem passar per alt les seves relacions amb Narcís Monturiol, malgrat que en els documents consultats no hem trobat cap informació llevat de les estrictament referides a les relacions purament tècniques. No hem pogut, doncs, documentar la possible influència que Monjo pogués tenir del pensament polític de Monturiol, almenys en l'inici del seus treballs sobre els *Ictíneos*. Tots sabem que Monturiol era, juntament amb Anselm Clavé, un de-

fensor de les teories de Cabet sobre aquella societat comunista ideal de què parlaven, el comunisme utòpic, si bé va creure que una solució per a la continuïtat del seu invent era oferir al govern un submarí apte per a la guerra, es degué oblidar d'aquella societat feliç lliure de tot mal.

Si hem de ser cincers no podem pas aportar, certament, cap prova que ens avalï la possible adhesió parcial o total de Monjo a les teories cabetianes. Però atès el seu tarannà no podem pas renunciar a creure que així va ser.

Vegem ara el que hem anunciat sobre les seves experiències aventureres.

Als trenta anys, ja casat i pare de família, acceptà la petició dels germans Segrera per anar-se'n a fer càrrec d'un negoci que tenien a Manzanillo que es trobava encomenat a un dels fills Segrera sota la direcció del qual la casa passava per dificultats. Amb els Segrera l'unia certa relació amistosa tal vegada nascuda arran de la fusa de la pollastra *Paquete de Manzanillo*, construïda a Lloret l'any 1847, i al fons expedicionari de la qual Monjo aportà una certa quantitat, relació amistosa que en certa manera quedà reflectida en l'ofrena que Monjo féu ben aviat a un dels germans Segrera, consistent en una aquarel·la feta per ell mateix, que es conserva al Museu de la Marina de Vilassar. Monjo acceptà ocupar-se d'aquell negoci, segons ell per un compromís d'amistat i pel gust de viatjar. Possiblement pel gust de viatjar i poder fruit en certa manera de la pràctica de la professió que no va poder assolir totalment i, per què no, perquè pensava que si reeixia en la tasca encomenada podria representar-li uns bons guanys econòmics. La tasca encomenada des de Barcelona no va reeixir, però l'home es va espavilar i junt amb un cunyat i un altre soci obriren un local comercial que sembla que no els va anar del tot malament.

Durant la seva estada a l'illa de Cuba es va produir el maig de 1850 l'intent revolucionari del veneçolà Narciso Lòpez -sembla que amb el suport dels Estats Units-, el qual assolí apoderar-se de la ciutat de Càrdenas. Referent al fet, Monjo ens diu textualment: "Maig de 1850. 300 pirates ataquen la ciutat de Càrdenas i són refusats. Jo prenc el

fusell com a voluntari". Monjo degué seguir en actiu fins l'11 de juliol següent, segons les seves anotacions: "arriba tropa i ens reemplaça després de 45 dies de servei".

Abans encara dels fets anteriors, Monjo ens proporciona una referència sobre la seva participació en els somevents que l'any 1843 lliutaren contra el general Espartero, no sabem si voluntàriament o obligat.

Un altre punt que cal tocar són les seves creences i les seves friccions amb la clerecia, possiblement a causa de l'obertura de les seves idees en comparació amb les postures tancades d'alguns clergues de l'època, més que per un allunyament de la doctrina de l'Església. Aquestes friccions es van produir sobretot en les últimes etapes de la seva vida, ja establert a Vilassar, provocades unes vegades per la mera assistència a un enterrament laic del pare d'un dels seus alumnes, i altres per la condemna del rector per programar en el col·legi sessions de teatre durant la Quaresma.

El seu pensament obert es va fer patible clarament en unes notes deixades pel seu fill Rafel en les quals ens comenta les idees religioses que inspirades pel seu pare eren presents en l'ensenyament del col·legi, que diu que es basaven en l'esperit més ample de tolerància i de respecte escrupolós respecte a totes elles. Tant era així, escriu, que si bé el col·legi seguia oficialment les pràctiques de la religió catòlica i en el quadre d'ensenyament hi constaven les assignatures de religió, no eren mai imposades a ningú. Perquè hom pogués veure-se'n rellevat només calia una indicació en contra dels pares dels alumnes.

Tal vegada els noms d'alguns dels alumnes de Monjo són com un aval de la seva vàlua com a mestre, si hem de fer cas del fet que van ser alumnes seus Jaume Català i Albosa, més tard bisbe de Barcelona, Francesc de Pol i Baralt, preconitzat bisbe de Girona a la mort del bisbe Tomàs Sivilla, i Fidel Fita, que arribaria a ocupar un lloc de preferència entre els historiadors i homes de ciència d'aquells anys.

Però deixem enrera ara tots aquests comentaris sobre diversos fets i cir-



Retrat de Joan Monjo, realitzat durant la seva estada a Cuba

cumstàncies sobre el que podriem considerar el caràcter, la manera de pensar de Joan Monjo i Pons, i passem tot seguit a donar una pinzellada d'aquelles actuacions docents, d'estudiós, i d'enginyer que més sobresortiren.

Ensenyament, publicacions, enginyeria són les tres branques en què va esmerçar la seva densa vida. Repassem tot seguit la seva activitat en aquests camps, seguint sempre que sigui possible un ordre cronològic dels fets.

Monjo va començar a exercir l'ensenyament quan només tenia 16 anys, a les ordres del seu germà Pere, que era director de l'escola pública d'Arenys de Mar. A la mort d'aquest, en va esdevenir successor, quan només comptava 19 anys. Al cap d'un temps deixà l'escola pública i n'obrí una de particular, també a Arenys, que regí durant una temporada curta, fins que l'any 1845 decidí traslladar-se a Barcelona i establí-hi la seva pròpia escola, idea que abandonaria al cap de tres anys arran de la que anomeno "l'aventura de Manzanillo", de la qual ja hem fet esment. És precisament durant aquest període quan, mentre buscava la manera de seguir en l'ensenyament, que hagué de trobar algun mitjà de sosteniment que li permetés esperar una temporada. En aquell temps el trobem primer d'encarregat de la correspondència d'una casa comercial, i, tot seguit, de tenidor de llibres en l'empresa que regia Valentí Esparó i Giralt, un dels fundadors de la Maquinaria Terrestre i Marítima.

A la tornada de Manzanillo, l'any 1853, es tornà a establir pel seu compte fins que l'any 1862 va ser requerit per Narcís Monturiol perquè passés a col·laborar amb ell.

Dintre d'aquest període, hem de recordar la publicació de la seva obra cabdal sobre arquitectura naval, que ja hem esmentat, obra que podem considerar model pel que fa a la seva estructura didàctica, en la qual agermana de manera planera la teoria i la pràctica per al traçat dels bucs de diversos tipus d'embarcacions, un dels quals traçats és dedicat ja a un vaixell de riu mogut per màquina de vapor. Però Monjo creu que aquesta no és encara la solució definitiva per a substituir la força del vent. Sobre aquest punt, cal recordar el comentari que fa al començament de l'obra: *"Incansable el genio humano, no contento aun, se agita siempre en busca de útiles descubrimientos; i tal vez no está lejos el dia en que veamos asomar un nuevo agente que sustituya al vapor, sin necesitar tanto espacio de bodega, de incomparable baratura, i destituido de los peligros inseparables de la aplicación del primero. Es difícil adivinar la influencia de este ansiado descubrimiento para ejercer en el porvenir de la Arquitectura Naval"*.

Per assolir el seu objectiu acompanya, doncs, la seva part teòrica amb un àlbum complet dels traçats dels bucs de les principals embarcacions, cosa que permet complementar, com dèiem, la teoria amb el traçat pràctic dels vaixells.

Incansable en el tema de l'arquitectura naval, Monjo ens va deixar una traducció inèdita de l'obra *Tratado de Arquitectura Naval para uso de las escuelas náuticas*, del suec C.L. Uggla, la qual, si hem de fer cas de les dates consignades, és posterior a la publicació de la seva obra.

Quan ja es trobava inmers en el projecte de Monturiol publicà *Cálculo instrumental explicado sobre la regla calculatoria de Gravet-Lenoir*, obra possiblement inspirada en la de l'enginyer francès Guy, i complementada amb addicions per una millor comprensió.



Retrat de Joan Monjo, als darrers de la seva vida

Dintre de l'apartat de publicacions, encara que no sigui sinó a tall de referència, també cal recordar els textos sobre diverses matèries dedicades als seus alumnes d'ensenyança primària.

Quant a la seva participació en l'obra de Monturiol, si bé passà a formar part del seu equip l'any 1862, quan l'inventor pensava en el projecte i la construcció del seu segon *Ictíneo*, tots els indicis apunten que ja va col·laborar en els plànols i càlculs del primer. En el nostre Museu Marítim de Barcelona, es conserva una bona col·lecció de plànols signats per Monjo.

És ben indicador de les virtuts que Monturiol degué veure en Monjo un dels paràgrafs de la carta que li dirigí l'inventor en proposar-li la col·laboració. Diu així: "*Para mi la cuestión es ésta: ¿Me convienen los trabajos que puede ejecutar V. en los estudios del futuro Ictíneo? Sí, y preferiría los de V. a los de muchos otros, porque V. trabaja concienzudamente.*"

Malgrat aquest concepte que Monturiol tenia de Monjo les coses no van ser tan planeres com aquest es podia esperar, ja fos per manca de tacte de Monjo, per enveges dels seus companys i subordinats, o pel que esdevindria gendre de l'inventor, Josep Pascual i Deop.

Fracassat el projecte dels *Ictíneos* de Monturiol, en el qual va deixar-s'hi tots els estalvis, tornà a reprendre l'en-

senyament a Barcelona fins que l'Ajuntament d'Arenys de Mar el proposà com a director per a la reobertura de l'antiga Escola de Nàutica, cosa que li representà una experiència molt dura, deguda en gran part a la situació política canviant d'aquells anys (entre 1869 i 1874).

A pesar dels contratemps i maldecaps que li proporcionà l'Escola de Nàutica d'Arenys, no abandonà la població fins al final del contracte que havia firmat amb l'Ajuntament, que era l'entitat que l'havia contractat. Aquest abandó es produí el setembre de 1876.

Mentre preparava la finalització del seu contracte amb l'Ajuntament d'Arenys de Mar, havia començat a preparar el que hauria de ser la culminació del seu somni daurat, el *Colegio Náutico-Mercantil de San Juan de Vilasar*, col·legi que aixecà amb l'única ajuda dels seus fills Jesús i Rafel assolint el somni -que ben aviat s'esvairia per la defecció d'un dels seus fills, en Jesús- d'una societat familiar compenetrada i indestructible.

El col·legi de Vilassar va ser, sens dubte, en el moment que es va establir, un dels més avançats quant als mètodes d'ensenyança establerts per Monjo. Prestava una gran atenció a l'alumne en adoptar un mètode individual i deixar de banda el sistema col·lectiu, malgrat la fatiga que el sistema proporcionava al mestre; emprava l'explicació del professor com a mitjà principal de l'ensenyament, fugint de l'ús del llibre com únic mitjà de docència; no forçava l'alumne a seguir endavant si no tenia ben assolits els coneixements que calia aprendre i, finalment, refusava totalment qualsevol càstig corporal, que considerava denigrants i antiquats, inclòs el posar de genolls.

Joan Monjo i Pons va veure reconeguda la seva tasca a favor de la cultura nàutica i sobre tot de l'arquitectura naval arran de la *Primera Exposición Marítima Española*, que es va celebrar a Barcelona per les festes de la Mercè de l'any 1872, en el marc del Saló de Contractacions del Palau de la Llotja. Li va ser atorgada medalla d'argent per la seva participació, que va consistir essencialment en exemplars de les seves obres sobre arquitectura naval i sobre la regla calculatòria, així com en un

model de vaixell mixt de vela i vapor.

Ens trobem, doncs, davant d'un home a qui no és que li manqués la sort, sinó que podríem dir que des del ver moment de l'arribada en aquest món les circumstàncies li foren adverses. Ara, però, sembla que bé podem afirmar que si és que va tenir sort en un moment de la seva vida, aquesta va actuar a favor seu en donar-li, al costat -ho hem d'acceptar- d'un caràcter tal vegada una mica especial, la capacitat de ser un gran lliutador, de ser un gran navegant que va saber capejar tots els temporals amb què la mar de la vida el va xurriaquejar, i comandar la nau d'un port a un altre fins recalar definitivament en el que va ser l'horitzó somniat, el seu col·legi nàutic-mercantil de Vilassar de Mar.

Homes com Joan Monjo i Pons s'han fet creditors del respecte dels que els hem analitzat la vida, i pensem que cal mantenir la seva memòria perquè és un exemple per a tots aquells que en el decurs de la vida, per la raó que sigui, es troben envoltats de circumstàncies difícils i adverses que els poden fer perdre la il·lusió de lluitar per vèncer i fins i tot la il·lusió de viure.

Com a colofó, m'ha semblat oportú recordar el que va deixar escrit el seu fill Rafel, arran de la seva mort:

"La vida, per cert ben poc sortosa, fou tota ella un bell model d'honradesa, constància i laboriositat. Mes al mig de les mil contrarietats que experimentà, tingué el goig de cloure els ulls en santa pau, rodejat de sa família i soplujat per la casa que amb son treball havia fet, precisament poc temps d'haver complert les darreres obligacions contraetes amb sa edificació, una de les satisfaccions com deia ell en son llit de mor, més grans i més completes que en sa vida hagués tingut. Sembla que el senti encara exclamar "gràcies, bon Déu, que em deixes morir a casa!"